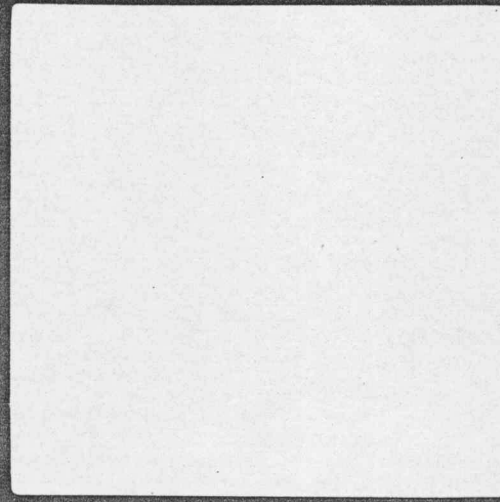
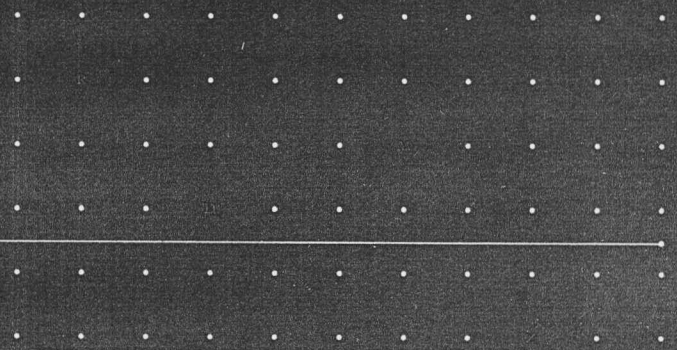

ID-1609
C-2
9-05-2000

RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG

TOELICHTING

bij het besluit tot aanwijzing van
het beschermde stadsgezicht **Verlengde Hereweg**
gemeente Groningen, ex artikel 35 Monumentenwet 1988

Verlengde Hereweg, Villa Gelria

3,110525194004

Groningen, Verlengde Hereweg

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen en de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer zijn bevoegd om gezamenlijk beschermde stads- en dorpsgezichten aan te wijzen. Het rechtsgevolg van de aanwijzing is dat de gemeenteraad ter bescherming van een stads- of dorpsgezicht een bestemmingsplan, als bedoeld in de Wet Ruimtelijke Ordening, vast moet stellen. In die zin kan de aanwijzing tevens een stimulans betekenen voor een te voeren ruimtelijk kwaliteitsbeleid.

In totaal zijn er in Nederland meer dan 300 beschermde stads- en dorpsgezichten, met een geschiedenis die teruggaat tot vóór het jaar 1850. In het kader van het Monumenten Inventarisatie Project is ook de stedenbouw uit de periode 1850-1940 landelijk geïnventariseerd. Het besluit om de Verlengde Hereweg te Groningen aan te wijzen als beschermd stadsgezicht vloeit voort uit deze inventarisatie.

Inleiding

De Verlengde Hereweg ligt ten zuiden van de historische binnenstad van Groningen, in het verlengde van de Herestraat en is de oudste uitvalsweg in zuidelijke richting. Hij vormt onderdeel van de oudste route van de Hondsrug naar het noordelijk wierdengebied. De weg loopt via het vroegere dorp Helpman naar Haren, waar hij aansluit op de Rijksstraatweg. Het deel ten zuiden van de voormalige Helperlinie maakte tot 1915 deel uit van het dorp Helpman (gemeente Haren). Langs deze historische uitvalsweg ontwikkelde zich sinds het einde van de negentiende eeuw bebouwing van villa's en landhuizen.

Het gebied vindt zijn voortzetting voorbij de gemeentegrens van Haren, dat door de provincie Groningen in het kader van het MIP eveneens is aangemerkt als gebied met bijzondere waarde. Dit gebied, in het MSP aangeduid als 'Rijksstraatweg', is door de gemeente Haren voorgedragen als beschermd gezicht.

Ontwikkelingsschets

De (Verlengde) Hereweg is van oudsher de belangrijkste zuidelijke uitvalsweg van Groningen richting Haren en Noord-Drente. De oude benaming 'Heereweg' wijst op haar functie als 'heerbaan' (heir=leger). Door de gunstige ligging op de Hondsrug ontstond langs deze weg al vroeg bebouwing. Aanvankelijk betrof het enkele borgen en buitenplaatsen van adellijke families die over het algemeen vrij ver van de weg af lagen. Voorbeelden hiervan zijn het slechts in naam bewaard gebleven terrein van de Coendersborg (begin achttiende eeuw afgebroken) en het nog bestaande landgoed Groenestein (1685). Langs de weg zelf stonden her en der verspreid kleine boerderijen en moeskerswoningen met achterliggende tuinderijen.

Vanaf het midden van de negentiende eeuw fungeerde de weg meer en meer als ontwikkelingsas waarlangs lineaire bebouwing plaats vond in zuidelijke richting vanaf de kom van het dorp Helpman. In toenemende mate lieten welgestelden en adellijke families uit de stad Groningen, in het landschappelijk bijzonder aantrekkelijk gelegen gebied langs de lommerrijke Verlengde Hereweg en de Rijksstraatweg in Haren, royale villa's en landhuizen bouwen, veelal omringd door parkachtige tuinen. Zo ontstond een representatieve zuidelijke entree van de stad (kaart 1a/b/c, kaart 2).

De vroegste villa's waren in eerste instantie gebouwd als buitenverblijf, waar men in de zomer verpoosde. De toon werd gezet door aardappelmeelfabrikant en groot- industrieel W.A. Scholten die in 1871 even ten zuiden van de kom van Helpman Villa Gelria liet bouwen. Het ontwerp wordt toegeschreven aan de huisarchitect van Scholten, J. Maris. De villa kreeg de allure van een echt landhuis door zijn setting en situering op een enigszins opgehoogd terrein temidden van een met gracht omringde parkachtige tuinaanleg in Engelse stijl. Aan de achterzijde lag een uitgestrekte moestuin met planten-, bloemen- en

druivenkassen en een paardenfokkerij met manege. De helft van dit achterterrein is sinds de jaren zestig parkeerterrein van het Diakonessenziekenhuis. De omstreeks 1895 bijgebouwde tuinmanswoning aan de achterzijde en het koetshuis met paardenstal opzij van de villa vormen thans nog onderdeel van het complex. In 1895 verrees wat zuidelijker 'Villa Volonté', gebouwd in opdracht van strokartonfabrikant A. Hooites Meursing.

Na de eeuwwisseling nam de trek vanuit de stad naar het zuiden in versneld tempo toe en vond verdichting van het lint plaats door de bouw van een groot aantal permanent bewoonde villa's met fraai aangelegde tuinen tussen de reeds bestaande landhuizen. Het groeiende inwonertal van de stad Groningen en de komst van de paardentram (1892) en later de elektrische tram (1910) bevorderden het wonen en het recreëren buiten de stad in de aantrekkelijke, landelijke omgeving. Nadat Helpman in 1915 bij de gemeente Groningen was gevoegd, nam de trek naar buiten verder toe (kaart 1d/e). Na de Tweede Wereldoorlog kreeg het merendeel van de grotere villa's een kantoorfunctie. Villa Volonté werd in 1990 gesloopt om plaats te maken voor een modern appartementengebouw. Een klein aantal nog bestaande open kavels is vrij recent bebouwd.

Huidig ruimtelijk karakter

De Verlengde Hereweg ten zuiden van de kom van Helpman wordt gekenmerkt door gave, luxe en representatieve bebouwing langs een cultuurhistorisch belangrijke uitvalsroute van de stad. Kenmerkend is de ruimtelijke karakteristiek van losse vrijstaande villabebouwing op zeer ruime kavels aan weerszijden langs de door bomenrijen en heggen omzoomde Verlengde Hereweg. Er is thans nog één open kavel aan de westzijde.

De veelal weelderig aangelegde tuinen bevatten forse boombeplanting of heesters en de erfafscheidingen bestaan uit grote heggen of ijzeren hekwerken. Tussen en achter de erfafscheidingen van een aantal percelen aan de westzijde lopen enkele begroeide paden (zonder officiële namen). De achterzijden van de percelen van de voormalige villa Volonté en Villa Gelria worden omzoomd door oude beuken. Aan de oostzijde bevinden zich twee iets olopemde verharde paden, het Espad en het Hilghepad, die evenals de iets zuidelijker gelegen Quintuslaan en Kamplaan de achterliggende Villabuurt ontsluiten.

De gaaf bewaard gebleven bebouwing aan weerszijden van de Verlengde Hereweg vormt een goede afspiegeling van de typologische ontwikkelingen in de villabouw uit de periode 1870- 1940. De villabebouwing bevat overwegend twee bouwlagen met een kapverdieping. Het architectuurbeeld is bijzonder rijk wat onder andere heeft geleid tot de aanwijzing van een groot aantal van rijkswege beschermde monumenten.

De strakke symmetrie die de vroegere buitenhuizen in neo-classicistische of eclectische stijl kenmerkt ('Villa Gelria' en 'Hilghesteede') wordt geleidelijk aan losgelaten. Rond 1900 ontwikkelt zich een type villa op een vrije plattegrond met schilderachtige contouren en rustieke ornamentiek. De in hoofdvorm vierkante plattegrond wordt doorbroken door onregelmatig in- en uitspringende onderdelen, elk voorzien van een eigen kap. Vooral architect P.M.A. Huurman was een specialist in dit villa-type. Hij bouwde kort na 1900

aan de westzijde diverse villa's in een aantrekkelijke mengeling van Chalet-stijl en Art Nouveau-stijl. De villa's hebben een rustiek, schilderachtig karakter door de toepassing van afwisselend wit pleisterwerk, rode baksteen, in- en uitspringende gevelvlakken met serres en decoratieve baksteenversieringen. Een karakteristiek voorbeeld van Engelse landhuisstijl, eveneens naar ontwerp van Huurman, is de villa 'Klein Toomvliet'. Het diepe perceel kreeg een rijke siertuin met gevarieerde boombeplanting, heesters en vijverpartij aan de achterzijde.

Rond 1915 komt een villa-type naar voren, dat sterker gericht was op een representatief voorkomen en teruggreep naar de traditie van de laat zeventiende-eeuwse en vroeg achttiende- eeuwse Hollandse baksteenbouw. Kenmerkend is een eenvoudig bakstenen rechthoekig bouwlichaam onder een groot schilddak, waarbij de nadruk ligt op massa, volume en materiaalgebruik. De strakke symmetrie wordt echter doorbroken door toevoeging van erkers, inpandige balkons, loggia's en ingangsportalen. Goede voorbeelden hiervan zijn Verlengde Hereweg 173 ('Pax Sperata') en Verlengde Hereweg 177 (architect A.Th. van Elmpt).

De twee grote villa's 'De Kloosters' (architect J.A. Wittop Koning) en 'Insulinde' (architect P.M.A. Huurman) werden gebouwd in 1919 en grijpen terug naar het type landhuis dat beïnvloed is door het Engelse "country house": het platteland als inspiratiebron. 'Insulinde' werd gebouwd op een zeer breed en diep perceel voor een scheepskapitein die op Indië voer. Zowel aan het exterieur als in het interieur zijn elementen verwerkt die met de scheepvaart te maken hebben. De prachtige tuinaanleg is van de Groningse tuinarchitect J.W. Verdenius (kaart 3).

Het economische herstel na de Eerste Wereldoorlog resulteerde in een forse toename van het aantal villa's en landhuizen. Voorbeelden van het vooral in het Gooi tot ontwikkeling gekomen type landhuis, voorzien van rieten kappen

en ontworpen door M.G. Eelkema, staan aan de oostzijde van de Verlengde Hereweg. De dubbele villa op de hoek Goeman Borgesuslaan valt op door zijn bijzondere stedenbouwkundige situering.

Een zeldzaam voorbeeld van vernieuwende tendensen in de overwegend traditionele villabouw is de villa aan het einde van de Verlengde Hereweg aan de westzijde (nr. 191). De villa werd in 1933 gebouwd (architect E. van Linge) in de trant van Frank Lloyd Wright. Het huis heeft een T-vormige plattegrond en langgerekte bouwvolumes die tot een harmonieus geheel in elkaar zijn geschoven. Het sterk horizontale karakter wordt bewerkstelligd door de brede stalen vensterstroken en de overstekken van de flauw hellende daken. De recent gebouwde villa's passen wel qua schaal in het bebouwingsbeeld, wat vorm en materiaalgebruik betreft niet.

Nadere typering te beschermen waarden

De Verlengde Hereweg was lange tijd de belangrijkste zuidelijke entree van de stad Groningen. De historisch gegroeide samenhang tussen de monumentale, vrijstaande bebouwing van bijzonder karakteristieke buitenhuizen en villa's op ruime kavels en de parkachtige omgeving met forse boombeplantingen, bijzondere tuinaanleg, heggen en andere groenvoorzieningen is kenmerkend voor de ruimtelijke kwaliteit van het gebied. De gaaf bewaard gebleven bebouwing is karakteristiek voor de ontwikkeling van de villabouw uit de periode 1870-1940.

Typierend zijn:

- de historisch gegroeide samenhang tussen de monumentale, vrijstaande villabebouwing op ruime kavels en de parkachtige tuinen met forse boombeplantingen, bijzondere tuinaanleg, heggen, achter- en zijpaden en overige groenvoorzieningen;
- het ruime profiel van de Verlengde Hereweg, van west naar oost: groene achtertuinen, al dan niet voorzien van achterpaden - vrijstaande villabebouwing - grote voortuinen, al dan niet voorzien van boombeplanting - voorerfafscheiding, bestaande uit heggen en ijzeren hekwerken, trottoir - (betegeld) fietspad - groenstrook met lage en hoge groenbeplanting (lindebomen) - rijbaan - groenstrook met lage en hoge groenbeplanting (lindebomen) - (betegeld) fietspad - trottoir - voorerfafscheiding, bestaande uit heggen en ijzeren hekwerken, grote voortuinen, al dan niet voorzien van boombeplanting - vrijstaande villabebouwing - groene achtertuinen;
- de lineaire ontwikkeling van de bebouwing aan weerszijden langs de Verlengde Hereweg en de toenemende verdichting van de bebouwing in het zuidelijke deel;

- de individuele setting van royale villa's op ruime kavels met een grote variatie in architectuur en verschijningsvorm;
- de architectonische waarde en gaafheid van een groot aantal villa's, inclusief tuinaanleg;
- de zicht-as over de Verlengde Hereweg naar het zuiden en naar het noorden;
- de begroeide zij- en achterpaden tussen en achter de erfafscheidingen van nr. 171 t/m nr. 191;
- de twee zijpaden aan de oostkant, het Hilghepad en het Espad, als waardevolle landschappelijke elementen, kenmerkend voor het eslandschap;
- de ruimtelijke relatie van het zuidoostelijke gedeelte met de hierachter gelegen Villabuurt, wat zich onder andere uit in de verkaveling en het villa-type.

Waardering

De Verlengde Hereweg is een gaaf voorbeeld van een historisch belangrijke uitvalsroute en ontwikkelingsas waarlangs in de tweede helft van de negentiende eeuw en in het begin van de twintigste eeuw zeer luxe en representatieve bebouwing tot stand kwam, bestaande uit een buitengewoon karakteristieke reeks van villa's en landhuizen in een groene setting.

De Verlengde Hereweg is als zodanig van belang wegens stedenbouwkundige en architectuurhistorische alsmede cultuurhistorische en landschappelijke waarden.

Begrenzing

Het beschermd stadsgezicht Verlengde Hereweg bestaat uit de bebouwing ter weerszijden van de Verlengde Hereweg en de percelen tot aan de achtererfbegrenzings (inclusief achterpad aan de westzijde) tussen de kruising Van Ketwich Verschuurlaan/Goeman Borgesiuslaan en de kruising Vestdijklaan/Esserweg (gemeentegrens).

De begrenzing is aangegeven op bijgevoegde kaart MSP/03/03.

Rechtsgevolg

Ter effectivering van de bescherming van het aangewezen stadsgezicht moet ingevolge artikel 36 van de Monumentenwet 1988 een bestemmingsplan worden vastgesteld. De toelichting op de aanwijzing als beschermd stadsgezicht kan daarbij wat beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen. Doel van de aanwijzing is de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de verdere ontwikkelingen binnen het gebied. De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te geven voor een ruimtelijke ontwikkeling die inspelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruik maakt en daarop voortbouwt.

Voor het gebied Verlengde Hereweg gelden drie bestemmingsplannen: bestemmingsplan 'Villapark I', vastgesteld 5-2-1979, goedgekeurd 25-3-1980; bestemmingsplan 'Verl Hereweg West IV', vastgesteld 8-2-1982, goedgekeurd 22-3-1983; en 'Aanvullende Voorschriften Verlengde Herewegzone', vastgesteld 11-9-1989, goedgekeurd 10-4-1990.

Dit laatste plan vormt een aanvulling op de voorschriften van beide andere plannen, met het doel het historisch-ruimtelijke karakter te handhaven. Deze vigerende bestemmingsregeling wordt geacht aan het rechtsgevolg te voldoen.

Bronnen

Formsma W.J. e.a. (red.)
Historie van Groningen, Stad en Land. Groningen 1976

Toelichtende kaarten

1.
Ontwikkeling van de bebouwing in vijf fasen:
1865, 1890, 1915, 1930, 1940
Gemeente Groningen, dienst RO/EZ
2.
Verlengde Hereweg en omgeving, 1905
Topografische kaart, 1:25.000
Gemeente Groningen, dienst RO/EZ
3.
Ontwerp tuinaanleg villa Insulinde, 1918
tuinarchitect W. Verdenius
Gemeente Groningen, dienst RO/EZ

Colofon

Uitgave van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist 1998.

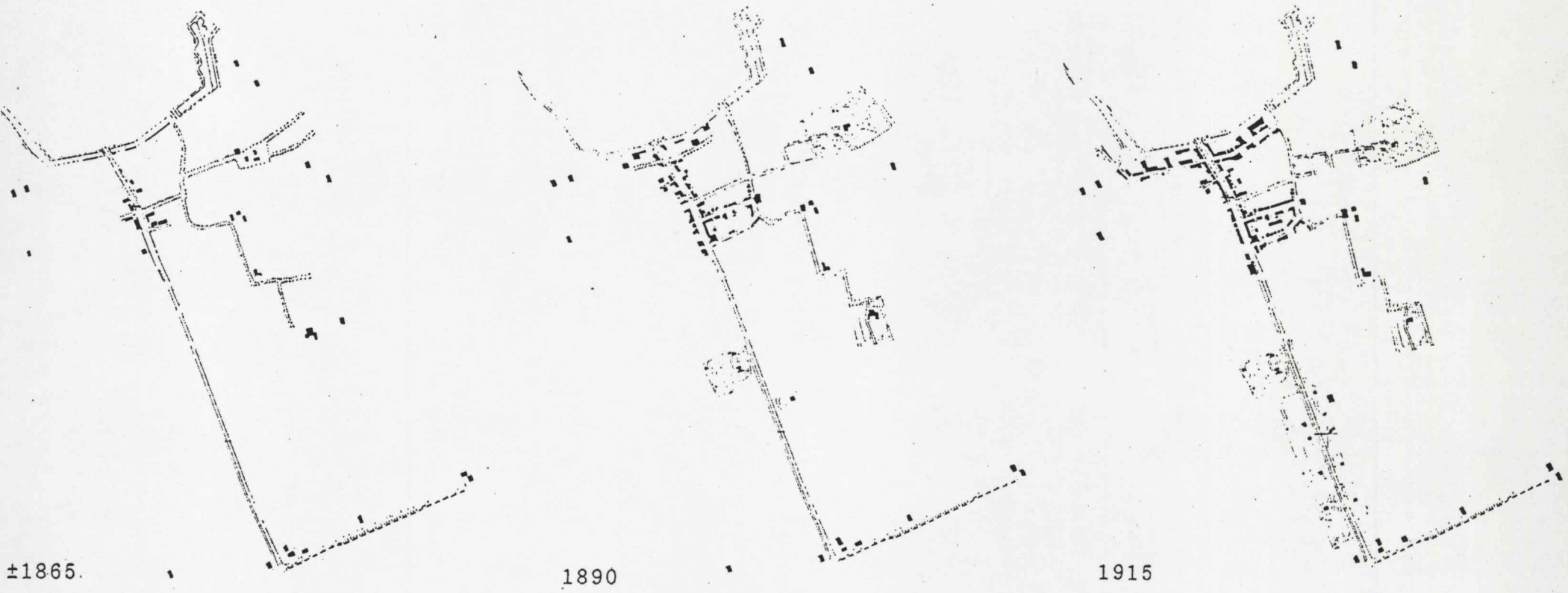
Onderzoek:
Gemeente Groningen, afd. Bouwtoezicht en Monumenten

Begrenzingskaart:
Kaart van de gemeente Groningen, aangepast door studio Ineke van der Burg,
Bilthoven.

Foto omslag:
Gerard Tel, Groningen

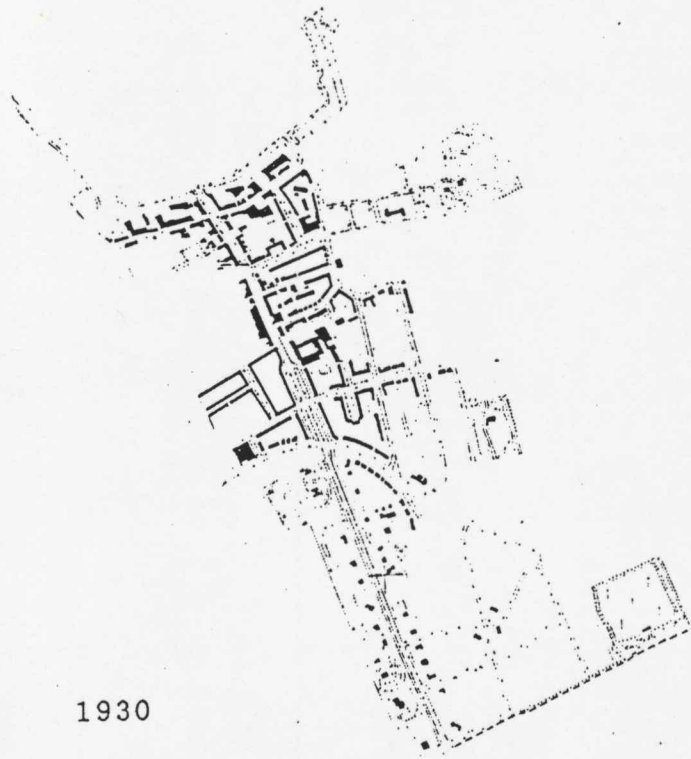
Productie:
RDMZ/Multicopy, Zeist

3.110525194012

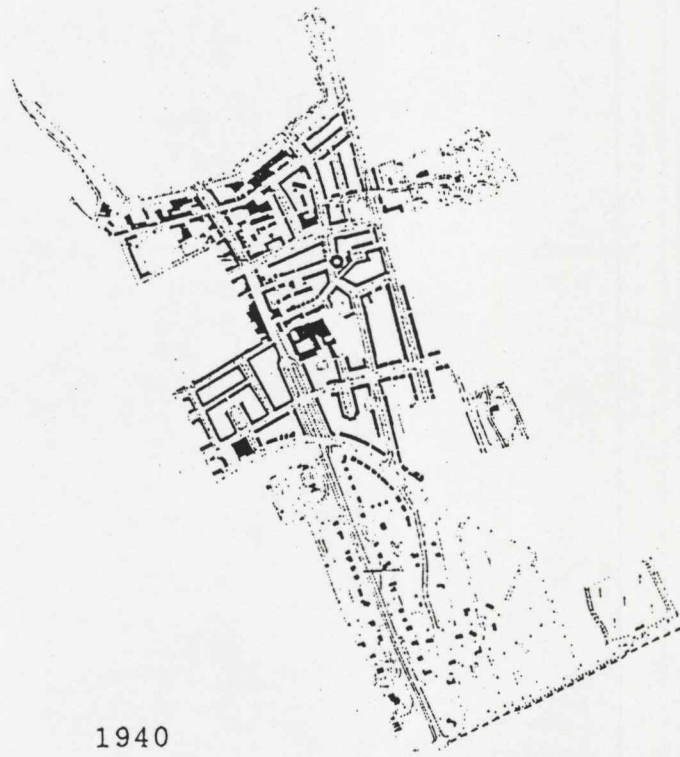

Kaart 1a/b/c: Ontwikkeling van de bebouwing 1865/1890/1915

3.110525194013

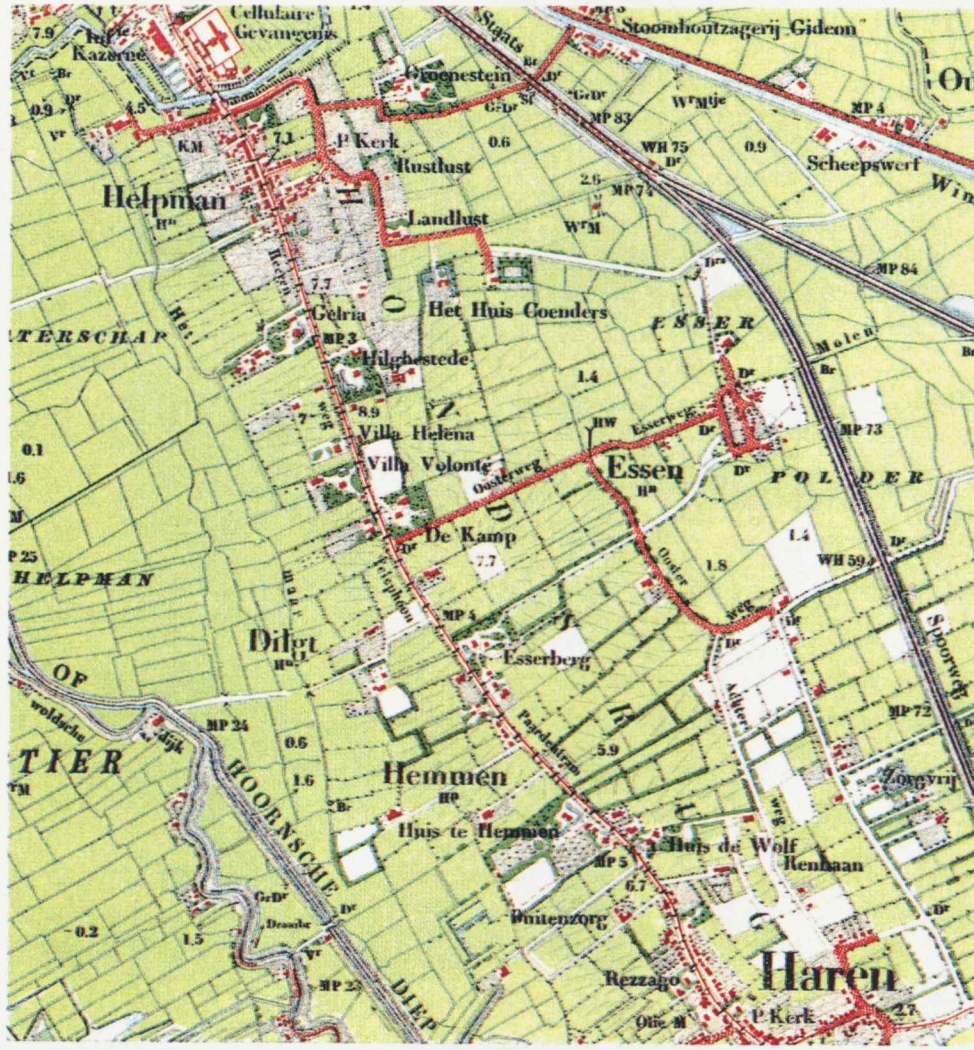
1930

1940

Kaart 1d/e: Ontwikkeling van de bebouwing 1930/1940

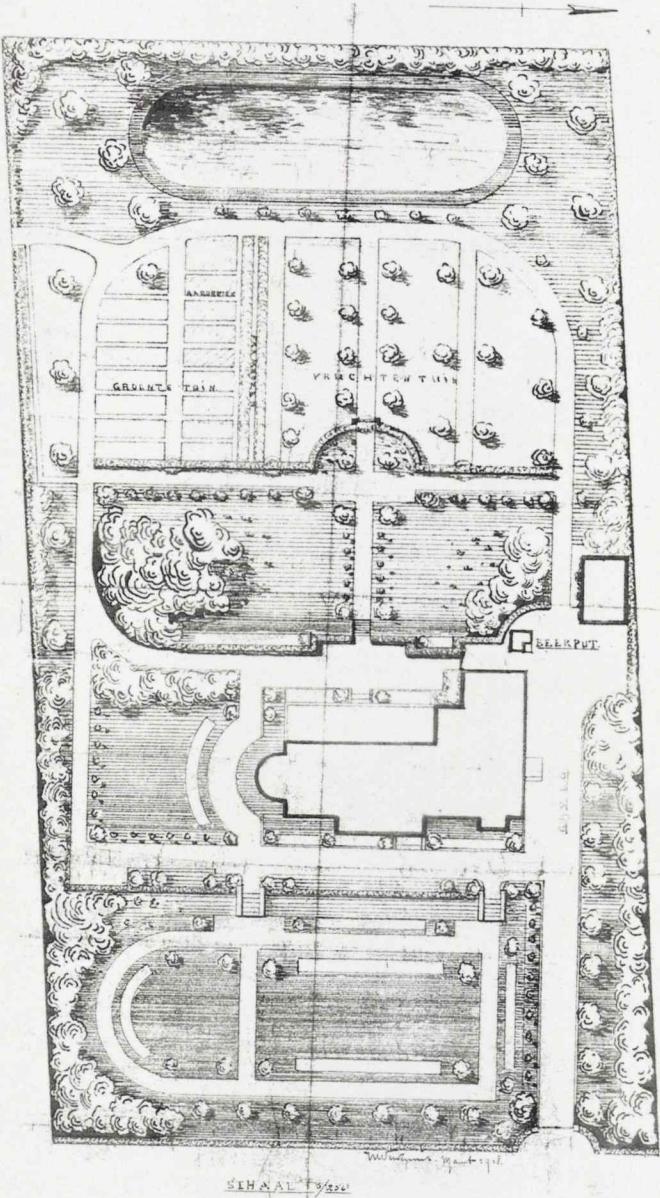
3.110525194014

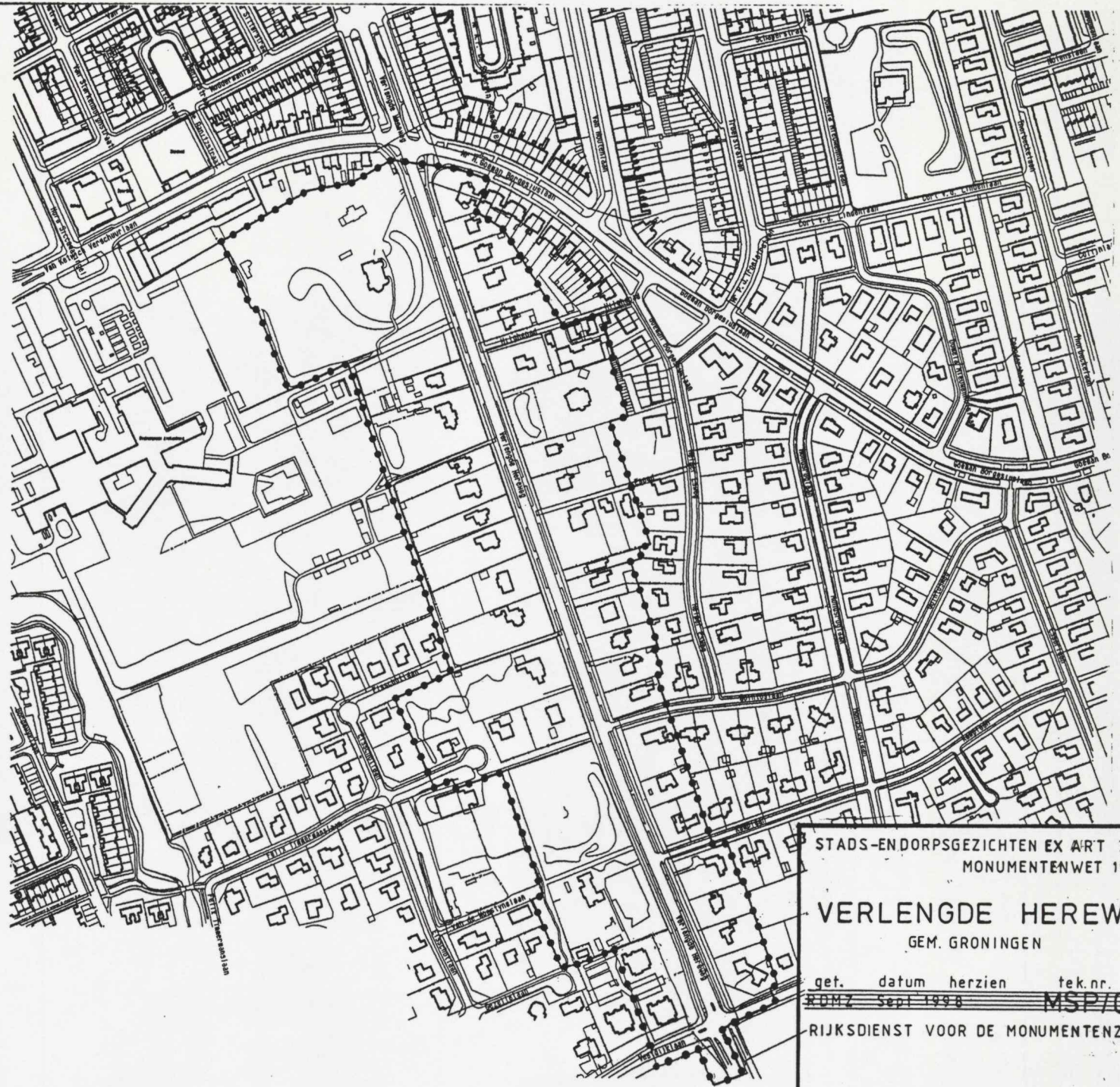
Kaart 2: Verlengde Hereweg en omgeving
Topografische kaart, 1905

3.110525194015

Kaart 3: Ontwerp tuinaanleg villa Insulinde, 1918
Tuinarchitect W. Verdenius

3.110525194016

STADS-ENDORPSGEZICHTEN EX ART 35
MONUMENTENWET 1988

VERLENGDE HEREWEG
GEM. GRONINGEN

gef. datum herzien tek.nr.
RDMZ Sept 1998 MSP/03/03

RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG

